

SIFATLI TA’LIM BERISHNING TAQQOSLOVCHI MODEL: PEDAGOGLAR MALAKASINI OSHIRISH VA KASBIY RIVOJLANISH BO’YICHA XORIJIY TAJIRIBALAR

Muallif: Miraliev D.T.¹

Affiliyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti, “Pedagogika” kafedrası dosenti, p.f.f.d (PhD)¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17322877>

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqotda taqqoslovchi model, ta’limda a’lo darajaga erishish sohalarida pedagog sifatini rivojlantirishda xorijiy davlatlar tajribalarining innovasion mexanizmlari rol o’ynashi tahlil qilinadi.

Tadqiqot pedagoglarning kasbiy rivojlanishini baholashda tizimli yondashuv sifatida SWOT tahlili va AHP modelini taklif etadi. Tadqiqot doirasida professional rivojlanish me’yoriy sozlamaning samaradorligini o’lchash maqsadida CIPP modeli, kesitsel ma’lumotlar va institut ma’lumotlaridan olingan taqqoslovchi AHP matritsalar qo’llanildi; har bir o’lchovning kontekstga mosligi, bashoratli tutarliligi va tuzilma doimiyliigi tekshirildi. Regressiyalar tahlili orqali koeffitsientlari $> 0,30$ bo’lgan yoki p-qiymatlari $< 0,05$ bo’lgan, shuningdek doimiylik ballari belgilangan chegaralardan oshib ketgan ko’rsatkichlar aniqlanib, pedagog sifat va rivojlanish natijalari o’rtasida vositali (mediation) va/yoki moderatsiyali (moderation) munosabatlarni o’rnatish yo’llari tasdiqlandi yoki taklif qilindi. SWOT tahlili imkoniyatlar shakllantirish, siyosat tuzish va ijro rejalarini belgilash bo’yicha strategik yo’nalishlarni ishlab chiqishda qo’llanildi.

Kalit so’zlar: pedagoglarning kasbiy rivojlanishi; taqqoslovchi ta’lim modellari; SWOT-AHP baholash ramkasi; o’quv-uslubiy uzluksizlikni qo’llab-quvvatlash; tengdoshlarga asoslangan mentorlash dasturlari; siyosat dizaynida strategik tutarlilik; xalqaro PD (professional development) mezonlari taqqoslanishi.

KIRISH

Ma’lumki, o’qituvchilarning sifati ta’limdagi a’lo darajaga erishishda muhim omil hisoblanadi va bu sifat global ta’lim tizimlarida o’quv talablari hamda tizimli o’zgarishlarga javob beradigan kasbiy rivojlanishning turli tuzilma jihatlaridan kelib chiqadi. 2021 yildagi Darling-Hammond nazariy ramkasi va 2024 yildagi Zhang tomonidan olib borilgan taqqoslovli ishlar, pedagoglar o’zlarining rivojlanish yo’lida kasbiy ma’no topa oladimi yoki “texnokratik rioya modeli”ga tomonlik yo’l oldimi, degan savollarga javob topishga yordam beradi. Sifatni kafolatlash jarayonida muhim bashoratchi va amaliy element bo’lgan pedagoglar rivojlanishi, xalqaro kontekstlarda o’qituvchilar kuchini mustahkamlash va aralashuvlarning samaradorligini monitoring qilish uchun doimiy o’zgarib boradigan modellarning shakllanishiga va rivojlanib turishiga sabab bo’lgan.

Yuqarida tilga olingan institutlararo bo’shliqlar — mozaika shaklida bo’lgan boshqaruv va kontekstga xos cheklovlarga qo’shimcha ravishda, standartlashtirilgan ramkalar yo’qligi pedagoglarning uzoq muddatli rivojlanishi uchun jiddiy muammo

tug'diradi. Ko'plab ta'lim tizimlarida amaliyotga oid ko'p jihatdagi chegaralar mavjud: past motivatsiya, yetarli mentorlashning yo'qligi, siyosat vaqti-vaqti bilan ajralib qolishi, hamda kontekstga moslashuvning minimal bo'lishi kabi. Shuningdek, taqqoslovli tadqiqotlar qisqa muddatli kasbiy rivojlanish (PD) dasturlarining doimiy cheklovlariga ega ekanligini ko'rsatdi; bu o'rgangan narsaning jadallanmaganligi, ko'pincha keraksiz aralashuvlar, natijalarining barqaror bo'lmasligi, va amalga oshirish bosqichida aniqlikning pastligi kabi muammolar kuzatiladi. Shuningdek, o'qituvchilarning malaka ortishi bosqichlarini nozik ravishda tutib olish qiyin, chunki o'qitish muhitining kontekstual boyligi ham raqamli jihatdan o'lchab bo'lmaydigan omildir.

Bu cheklovlar tufayli rivojlanayotgan davlatlarda PD tizimlarining tutarliligi (coherence) ko'rsatkichlari dunyo bo'yicha eng past darajada; samaradorlik o'rtacha ko'rsatkichlari Finlyandiya va Singapur kabi davlatlardagi benchmark va o'zlashtirish (transfer) darajalaridan sezilarli tarzda past. Ba'zi tadqiqot tashabbuslari (masalan, Borhan, 2023; Jones, 2023) ma'lumotga asoslangan taqqoslovli metodlardan foydalangan holda pedagog hayoti tsiklini rivojlanish bosqichlariga ajratib, har bir kasb bosqichi uchun alohida qo'llab-quvvatlash ramkalarini joriy etishga harakat qilgan. AHP (Analytik Iyerarxik Jarayon) asosidagi taqqoslovchi model boshqaruv tuzilmasi tarqalgan tizimlarda siyosat natijalarini optimallashtirishda va shuningdek keraksiz aralashuvlar sonini sezilarli darajada kamaytirishda takror-takror samara bergan. Garchi bunday yondashuvlar nisbatan kontekstga sezuvchan baholash natijalarini berishi mumkin bo'lsa-da, butun ekotizim bo'yicha har bir PD aralashuvining potentsial ijro natijalarini kuzatib borish qiyin. So'nggi paytlarda bu usullar yanada moslashuvchan va gibril qaror qabul qilish metodlariga o'tishga moyil bo'lmoqda. Ushbu usullar orasidagi taqqoslovchi samaradorlik e'tiborga loyiq, chunki pedagoglik PD ekotizimidagi o'zgaruvchilar sonini normallashtirish qiyin.

Ushbu tadqiqotni o'tkazishga turtki bo'lgan kuzatuvlar quyidagilar:

- a) rivojlanayotgan tizimlarda transformatsiya qobiliyati nisbatan past (natijalar bo'yicha keyinroq batafsil ko'rib chiqiladi);
- b) standartlashtirilgan ta'lim tizimlaridan farqli ravishda, PDning muvaffaqiyati faqat treninglar soni bilan o'lchanmasligi kerak;
- c) boshlang'ich kasbdagi o'qituvchilar barqaror qo'llab-quvvatlash yo'lini topishda qiynaladi. Shuningdek, o'qituvchilarning kasbiy identitetidagi nozik o'zgarishni samarali tutib olish hamda o'quv muhitining ta'siri chuqurligini kalibrlash (o'lchab belgilash) ham murakkab.

Garchi SWOT yondashuvi va AHP reyting ramkasi PD modellari dizaynida siyosat baholash uchun ishlatilsa ham, pedagoglarning taqqoslovchi rivojlanish tizimlarida ushbu vositalarni birgalikda qo'llashning ta'siri haqidagi integratsiyalashgan modellar hali mavjud emas. Ushbu tadqiqot makro-meso bo'g'inlarda xalqaro misollardan PD aralashuvlarining samaradorligini o'rganish, hamda ta'limdagi a'lo sifat domenlaridagi qo'llab-quvvatlash va amalga oshirish bo'yicha bo'shliqlarni to'ldirish maqsadini oladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — SWOT va AHP metodlaridan foydalangan holda institut miqyosida va/yoki siyosatga moslashuv jihatidan pedagoglarning PD amaliyotlaridagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydigan taqqoslovchi modelni ishlab chiqish. Aralashuvlarning dolzarbligini oshirish va ularning o'zlashtirilish imkoniyatini kuchaytirish uchun, mavjud modelga ba'zi strategik takomilliklarni kiritish zarur. Ushbu taqqoslovchi sintez huquqiy dalillarga asoslangan matritsada kontekstga

moslashtirilishi jihatidan birinchi hisoblanadi va pedagoglarning rivojlanishida barqaror qo'llab-quvvatlash mexanizmlari nimadan iborat ekanligini mukammal tushunishni ta'minlaydi. Tadqiqot maqsadlari uchun "kasbiy rivojlanish aralashuvi" deganda, pedagogik takomillashuvga uzoq muddat yo'naltirilgan faoliyat tushunildi, chunki manfaatdor tomonlar o'qituvchilarning ishtiroki bilan tizimli kuchli tomonlar va rivojlanishdagi zaif tomonlar haqida fikr yurita olishadi. Ushbu aralash usullarda SWOT tahlili (Ostinelli, 2021; Sürikova, 2025) ekspert bahosi matritsalarini bilan birga ishlatilib, PD tizimlarida struktura va kontekst jihatdan qaysi omillar qiymat berishi aniqlandi. Keyingi bosqichda, AHP modelini qo'llab, aralashuvlar, ko'rsatkich ustuvorligi va strategik klasterlar bo'yicha reyting berildi. Biz faraz qilamizki, ushbu baholash modellari mustaqil ravishda ishlatilganda bo'lgan metodlarga nisbatan kombinatsiyalashganda amaliy va ko'chiriladigan (replicable) tushunchalarni beradi va pedagoglarning taqqoslovchi rivojlanish dasturlarining dizayn logikasini yaxshilaydi.

METODOLOGIYA

Taqqoslovchi baholash tanlab olingan xorijiy davlatlardagi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish tajribalariga oid bir nechta manbalardan olingan ma'lumotlarga asoslanadi. Hodisalarni tanlashda mutaxassislar tomonidan triangulyatsiya yordamida asos solingan mezonlar global baholashlarda barqaror tarzda tasdiqlangan. Ma'lumotlar majmuasi - analitik va ekspert qaroriga asoslangan og'irliklar yordamida aralash metodologiyali model asosida ishlab chiqilgan matrisa orqali operacionalizatsiyalangan. Masalan, Zhang va Borhan erta kasbdagi o'qituvchilarning qolib ketishini ta'minlashda strukturaviy bo'shliqlarni bartaraf etish uchun tengdoshlarga asoslangan mentorlash samaradorligini tahlil qilishdi (Zhang & Borhan, 2024). Ostinelliga ko'ra, ko'rsatkichlar asosan uch bosqichga to'plangan - matrisadagi bunday o'zgaruvchilarning taxminan 65% i ikkinchi bosqichga to'g'ri keladi. Umumiy olganda, 21 nafar ekspert (erkaklar emas; "men" deb tarjima qilingan ehtimoliy xatolik, aslida "panel" yoki "mutaxassislar guruhi") shkala validatsiyasi uchun jalb qilingan. AHP juftlik matritsalarining soni 15 taga belgilangan. Ushbu matritsalarda har bir ko'rsatkich domenda boshqa ko'rsatkichlar bilan taqqoslanadi, bu moslikning strategik ta'sirini oshiradi (Chu va boshq., 2021). Ba'zi sabablarga ko'ra, masalan mavzuga mos kelmasligi va konsensusning pastligi, qisqa muddatli seminarlar, inspektsiya tashriflari va mustaqil modullar ramkadan chiqarilgan. Shuningdek, trening funktsiyalari va qayta aloqa sikllari o'rtasidagi ortiqcha to'qnashuv va bunday formatlar keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan noaniqliklarni oldini olish maqsadida tengdosh baholash (peer-assessment) va mikro-o'qitish (micro-teaching) ham ramkadan chetlatilgan. Har bir mezon uchun afzallik va munosabati bo'yicha baholash shkala odatda 1 dan 9 gacha bo'lgan barqaror intervallarda bo'ladi. Ushbu shkala ekspertlarning yukini kamaytirish, charchoqlarini va tarfakashlikni minimal darajaga tushirish (Saaty, 2004) va ballarning ishonchliligini oshirish uchun afzal ko'riladi (Syzydykbayeva).

Reyting berishda AHP metodologiyasi (Saaty, 1980; Zhang, 2024) qo'llanilgan va normativ ekspert baholari bilan birga har bir baholovchidan qo'shimcha qaror-og'irlik qiymatlari olingan. Akademik yilning oxirgi semestrining birinchi oltita haftasida (2024 yil mart oyida), baholovchilar umumiy mavjud dasturlar yordamida (masalan, Excel yoki SuperDecisions) qaror qabul qilishgan va ushbu matritsalarini tahlil guruhiga yuborishgan.

Bundan tashqari, model juda kengaytiriladigan va mamlakat sharoitiga moslashtirilishi oson. Aralashuvlarning mazmuni xilma-xil bo'lib, ular mentorlash, yetakchilik, innovatsiya, hamkorlik, moslashuvchanlik hamda trening va qayta aloqa strukturasining uyg'unligi kabi yo'nalishlarni o'z ichiga olgan. Javoblar uch turdagi klasterlarga ajratilganda, har bir domenda ichki tutarlilik va mavzuga moslik o'rtacha 0,75 dan yuqori bo'lgan chegarani qondirgan (umumiy javoblar soni 18 – har birida o'rtacha 6 o'zgaruvchi bo'lgan). SWOT vazifasi davomida (taxminan 45 daqiqa) ishtirokchilar javoblarini yig'ib, dastlab o'zlari tanlagan model ularning kasbiy hayotiga nima uchun ma'na berganligi haqida qisqa bayonot yozishlari so'ralgan. Yaqinda Syzdykbayeva modelning mamlakat cheklovlariga moslashuvchanligini yana-da oshirish uchun analitik takomilliklar taklif qilgan. Tias bilan birdek, aralashuv ishtirokchilarning shaxsiy tanlovi bo'lishi mumkinligi, ularning shaxsiy hikoyasi orqali tushuntirilishi mumkinligi ham ta'kidlangan.

Reytinglarga oid barcha javoblar yakuniy saralab chiqqandan so'ng, mentorlash eng ajralib turadigan aralashuv ekani aniqlangan. Muvaffaqiyatli qabul qilish natijasi “relevanti bo'yicha $\geq 4 + \text{o'rtacha}$ ” ball sifatida belgilangan, va shunday natijaga ega ekspertlar “konvergent” deb hisoblangan. Har bir metod validatsiya jarayonida o'z interpretatsion kuchini ko'rsatgan. Qolgan ekspertlar, ya'ni “divergent” holatda bo'lgan va tutarlilik bo'yicha o'rtacha ballari ≤ 3 yoki undan past bo'lganlar neytral deb belgilangan. Ramkaga quyidagi o'zgaruvchilar kiritilgan: moslik (alignment), barqarorlik (sustainability), va kengaytirish imkoniyati (scalability). Borhan bilan mos ravishda, tadqiqotchilar tipologiya ishlab chiqishga intilmagan, balki “qiymat manbalari bo'yicha paydo bo'layotgan kategoriyalarni” xaritalashtirishga harakat qilgan.

Chaaban'ga ko'ra, klaster siyosatda bir vaqtda o'zaro to'qnashadigan va uyg'unlikni ko'rsatadigan qiymatlar va taxminlar (intentsiyalar va boshqalar) funksional guruhidir. Ushbu dastlabki kodlar makro kategoriya va mikro kategoriya sifatida guruhlangan. Ta'limda klasterlar va kichik klasterlarga bo'linish doim ham chiziqli bo'lmaydi. Zhang tomonidan taklif etilgan taqqoslovchi baholash yondashuvidan foydalangan holda, birinchi baholovchi va ikkinchi kodlovchi (ta'lim professori) Finlyandiya va Singapurdagi amaliyotlarni ekspertlar tanlagan ko'rsatkich siyosati asosida dastlabki kodlar orqali aniqlashgan. Ushbu bosqichda yuqori konsensus klasteri mezonlari tutarlilik, konvergensiya va qarama-qarshilikning yo'qligi hamda mavzuning aniqligi bo'lgan. Masalan, o'qituvchilar dastlab “mentorlash” tarzida tasniflangan modeli tanlashgan, ammo tanlov rationale (asos) ko'rinib chiqdi-ki, u “qayta aloqa bilan o'quv-uslubiy uzluksizlik” bilan bog'liq ekan. Topilmalarni validatsiyalash va chiqishlarda tutarlilikni tekshirish uchun triangulyatsiya tahlili o'tkazilgan. Qo'shimcha tahlillar NVivo (v.14) va AHP (Saaty, 2008) yordamida amalga oshirilgan. Shuningdek, ramkamizdagi ko'rsatkichlar orasidagi o'zgaruvchilarning o'zaro to'qnalishi tufayli reyting kuchiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan multikolinearlik tahlili ham o'tkazilgan. AHP matritsalarini integratsiyalashtirishdan so'ng, baholovchilar o'z mavzu kategoriyalarining dastlabki klasterlashini ko'rib chiqqanlar (matris ichida 21 manbadan boshlang'ich konvergensiya darajasi 83%, matrisdan tashqarida esa 91%).

Davlatlar o'rtasidagi og'irlik tahlili hamda ko'rsatkichlarning o'zaro o'tkazilishi (transferability) ma'lumotlari bizning tizimimizdagi o'zgaruvchilar va boshqa ko'rsatkichlar orasida ma'nolarni ziddiyatga soladigan holatlarni ko'rsatmagan. Oldingi tadqiqotlardagi kabi, chiqish natijalari ramka sub-kategoriyalari doirasidan

tashqarida bo'lgan, yoki ko'rsatkichlarga aniq mos kelmaydigan elementlar aniqlashtirilgan, ya'ni ularni yanada aniqroq nomlar bilan belgilash orqali tushunarli qilishga urinish bo'lgan. Shunday qilib, modeldagi elementlarning mosligini takomillashtirish tanlab olingan tuzilma asosida amalga oshirilgan. Ushbu jarayon barcha o'zgaruvchilar tasniflangan va baholovchilar aniq joyi belgilanmagan kiritishlarni topa olmagunicha davom ettirilgan.

NATIJALAR

Bizning tahlillarimiz shuni ko'rsatdiki, ko'plab xorijiy amaliyotlarda strukturaviy o'xshashliklar mavjud bo'lsa ham, tizimli darajada barqarorlikni ta'minlaydigan integratsiyalashgan ramkalar yo'q. Ko'pchilik ishtirokchilar mentorlash, hamkorlik, yetakchilik, innovatsiya, qayta aloqa sikli yoki o'quv-uslubiy uzluksizlikni kasbiy identitet va institutsional amaliyotlariga ma'no qo'shadigan jihat sifatida tanlashgan, ammo ko'pincha ular buni hamkasblar yoki tengdoshlar bilan tajriba almashish imkoniyatiga ega bo'lgani uchun qadrlidi deb hisoblashgan. Ba'zi hollarda, mentorlash yangi boshlagan o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash imkoniyati bilan tan olingan; ishtirokchilar mentorlashda, hamkorlik tarmoqlarida va innovatsiya klasterlarida qayta aloqa aylanishlarida ishtirok etganlar.

1-jadval. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini baholash uchun ahp og'irliklangan qaror matritsasi

Muqobil / Mezonlar	Hamkorlikka Asoslangan Qayta Aloqa	Yetakchilik va Innovatsiya Treningi	Tengdoshlarga Asoslangan Mentorlash	Dolzarblik	Strategik Uyg'unlik	Barqarorlik	O'zlashtirilish	Maqsad Og'irliklari
Hamkorlikka Asoslangan Qayta Aloqa	0.00000	0.00000	0.00000	0.24995	0.32551	0.24995	0.34582	0.14640
Yetakchilik va Innovatsiya Treningi	0.00000	0.00000	0.00000	0.06878	0.07013	0.06878	0.05724	0.03311
Tengdoshlarga Asoslangan Mentorlash	0.00000	0.00000	0.00000	0.68128	0.60436	0.68128	0.59693	0.32048
Dolzarblik	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.12500
Strategik Uyg'unlik	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.12500
Barqarorlik	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.12500
O'zlashtirilish	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.12500
Maqsad Og'irliklari	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000	0.00000

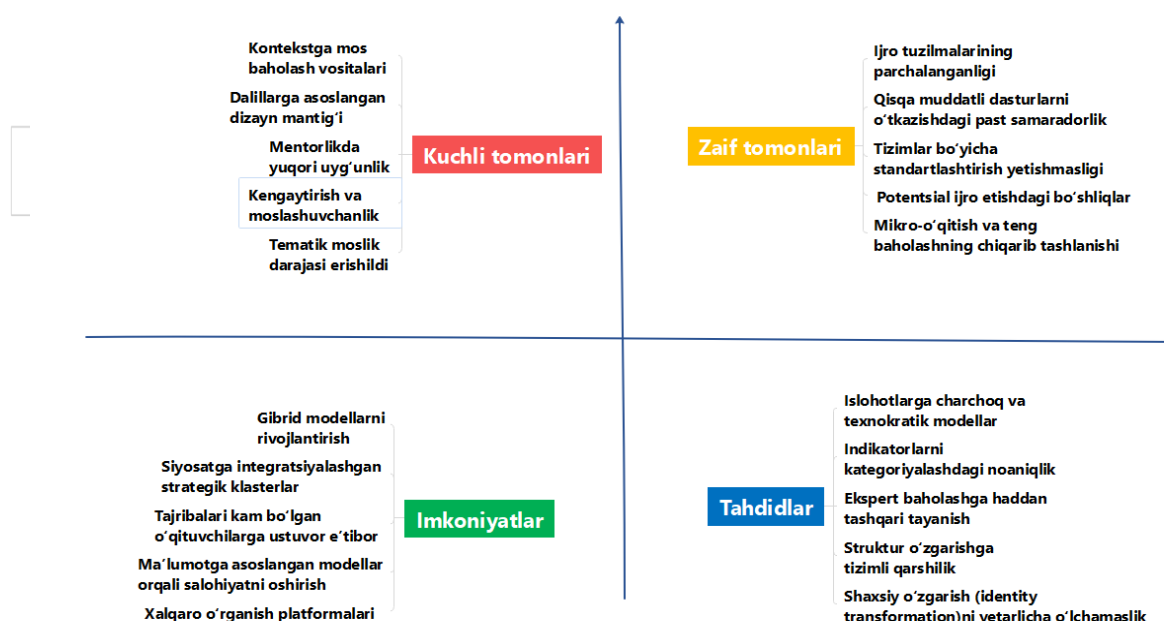
Taqqoslovchi baholash uchun o'qituvchilar tomonidan tanlangan barcha aralashuvlarning taxminan ikki-uch qismi, va matritsadagi reytinglarning yarmidan ko'pi mentorlashning qiymatiga to'g'ri ishora qilgan. Dolzarblik ko'rsatkichlari bo'yicha ballarning taqsimoti xilma-xillikni ko'rsatadi: rivojlanayotgan tizimlardagi eng past tierga ega davlatlarda bu ko'rsatkichlar 0,48 ga teng bo'lsa, Finlyandiya kabi benchmark hollarda u 0,75 ni tashkil etadi. Bundan tashqari, ushbu klasterlar ichida umumiy ishtirokchilarning deyarli 60 foizi va matritsadagi bittasidan ortiq qismi,

tanlangan modellarning ularga o'quv-uslubiy uzluksizlik va qo'llab-quvvat hissini taqdim etganini ta'kidlaganlar. Har bir klaster taxminan olti-sakkiz ko'rsatkichni o'z ichiga olgani uchun, ular matritsa chiqishlarida nisbatan katta og'irlikni tashkil qiladi.

2-jadval. O'qituvchilarning Kasbiy Rivojlanishiga Oid Alternativalar uchun Yakuniy AHP Ustuvorlik Vektorlari

Nomi	Idealizatsiyalangan Ustuvorliklar	Normallashtirilgan Ustuvorliklar	Asl Ballar
Hamkorlik va reflektiv qayta aloqa modellari	0.456827	0.292808	0.146404
Yetakchilik va innovatsiya treningi	0.103331	0.066231	0.033115
Tengdoshlarga asoslangan mentorlash dasturlari	1.000000	0.640961	0.320481

Ishtirokchilarning ko'pchiligi o'z tajribalarini konstruktiv yoki amaliyotga ijobiy ta'sir ko'rsatgan deb tariflaganlar. Shunday bo'lsa-da, turli tizimlardagi o'qituvchilar reflektiv moslashuvni mustaqil ravishda amalga oshirishgan, lekin mentorlash va uning uzluksizligi atrofida tarmoq hosil qilish yoki uni davom ettirish bo'yicha rasmiy mexanizmlar yaratilmagan. Taqqoslovchi baholash ramkasi ichida strategik klasterlarning uyg'unligini inobatga olgan holda, tadqiqot natijalari bir domen ichidagi kategoriyalar orasida konvergensiya mavjudligini ko'rsatadi. Tanlab olingan davlatlardagi institut darajasida amalga oshirilgan siyosatlarni ko'rib chiqish, bu o'lchovda uyg'unlikning chalkash va parchalanib qolganini namoyon etadi. Peer almashuv va bir-birining sa'y-harakatlarini tan olish ta'kidlangan bo'lsa ham, ishtirokchilar qo'llab-quvvat tizimlari odatda norasmiy mentorlash, hamkorlik, refleksiya va bir-birlariga tayyor bo'lishga bog'liq ekanini tasvirlashgan.

1-rasm. SWOT tahlil natijalari

Ammo bu usullar PD aralashuvining ekotizimdagi ta'sirining chuqurligini samarali ushlab bera olmaydi, chunki PD aralashuvining natijasini kvantlash qiyin.

Regressiya natijalarida mentorlash va hamkorlik, innovatsiya va yetakchilikning tutarlilik ballari barqarorlik, moslik va o'zlashtirilish bilan sezilarli bog'liq bo'lib chiqqan (barcha p-qiymatlari $< 0,05$); innovatsiya taqqoslovchi klasterlar va siyosat yo'llanmalari uchun ahamiyatga ega bo'lgan; yetakchilik esa faqat strukturaviy uyg'unlik jihatidan muhim deb topilgan ($p = 0,048$). Bundan tashqari, parchalanib ketgan tuzilmalar uzoq muddatli joriy etilish imkoniyatini cheklashi mumkin. Bu faqat tizim bo'yicha bo'shliqlarning natijasi bo'lishi mumkin, lekin ularning sa'y-harakatlarini "barqaror emas" deb qabul qilinish siyosatdagi moslikning yetishmasligi va institutlarning cheklangan qo'llab-quvvatiga ishora bo'lishi mumkin.

MUHOKAMALAR

Taqqoslovchi analitik ramka bo'yicha, biz o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishida ustuvor mezonlar sifatida strategik uyg'unlik va o'zlashtirilishni belgiladik, so'ng ekspertlar konsensusiga asoslangan holda xalqaro modellarda foydalanilgan baholash ko'rsatkichlarini xaritaladik. Zhang (2024) ma'lumotiga ko'ra, benchmark tizimlaridagi samarali aralashuvlarning ko'pchiligi o'quv-uslubiy uzluksizlikka qaratilgan, ya'ni erta kareradagi o'qituvchilarga mentorlash va qayta aloqa orqali qo'llab-quvvatlashga asoslangan hamkorlik modeliga urg'u berilgan. Ostinelli (2021) modeli ham peer-led mentorlash, reflektiv moslashuv va hamkorlikka asoslangan qayta aloqa sohalarida uyg'unlik va tizimli tutarlilik klasterlarini ko'rsatadi.

AHP asosidagi baholash universal tipologiya belgilashda, og'irlik tutarliligida va reytingning takrorlanishida turli boshqaruv ekosistemalarida aniq farqlilikni ochib bermoqda, barcha ta'lim rivojlanishi bosqichlarida. Umuman olganda, strategik klasterlardan faqat birida — mentorlashda — yetti ko'rsatkich maxsus to'plangan; bu, tahlil qilingan ustuvor o'zgaruvchilarning 33,3% ini tashkil qiladi. Ushbu aralashuvning o'ziga xosligi shundaki, u mutlaqo boshqacha taqqoslovchi matrisa ichida sinovdan o'tkazilgan va erta kareradagi qo'llab-quvvatlash bilan o'quv-uslubiy uzluksizlik, hamkorlik va innovatsiya kategoriyalari bo'yicha barcha rivojlanish bosqichlarida mavzular bo'yicha konvergensiya ko'rsatgan. SWOT ramkasi va AHP matritsalarini gibrid tuzilishda birlashtirish bu modelga ko'chiriladigan natijalar berish va kontekstga yanada mos keluvchi chiqishlar yaratish, shuningdek, past ta'sirli aralashuvlarning noaniqligini va keraksiz siyosiy eksperimentlar sonini kamaytirish imkonini beradi.

Peer-led mentorlashga oid tendensiya (Zhang, 2024 va Borhan, 2023) benchmarking manbalarining kengroq turidan kelib chiqqan bo'lsa ham, bu topilmalar universal qo'llanilishim bor-yo'qligini tasdiqlash uchun katta namunali ma'lumot zarur. Mentorlash klasterining kengaytirilishi uning siyosatga oid ahamiyati va shuning uchun moslashuvchanligi hamda samarali salohiyatini oshirish uchun muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Tias (2022) va Sürükova (2025) manbalarida ham tanlangan modellarning (mentorlash va hamkorlik) xalqaro manbalar turidan oziqlanganligi taklif qilinsa ham, bu hozircha aniq dalillarsiz taxmindan oshmaydi. Yaqinda olib borilgan ko'p klasterli tahlil shuni ko'rsatdiki, gibrid modellar mavzular bo'yicha uyg'unlik va ijro charchoqlarini kamaytirish bilan qo'llab-quvvatni birlashtira oladi.

AHP o'zgaruvchilari regressiya tahlilida, parchalangan model (yetakchilik, innovatsiya, qisqa muddatli seminarlar) uchun mentorlash aralashuvlarining tutarlilik ballari 0,48 dan boshlansa, qayta aloqa asosidagi mentorlash qo'shilgandan so'ng 0,75 ga yetgan. Shunday yuqori konvergensiya darajasi bilan, rivojlanayotgan

tizimlarda siyosat moslashuvi uchun bashorat kuchini oshiradigan standart referens model qurish uchun ko'plab imkoniyatlar mavjud deya aytish mumkin. Saaty metodi avvalgi xalqaro benchmarking tadqiqotlarida qo'llangan (Saaty, 2004; Zhang, 2024) va turli ma'lumotlar ustida ishlashga qulay, chunki u siyosat turlarining absolut chastotasiga bog'liq emas. Bundan tashqari, turli manbalar AHP triangulyatsiyasining chiziqli baholashlarga nisbatan aralashuv qiymatini yanada aniqlashtirishga yordam berishini ko'rsatgan.

Katta taqqoslovchi og'irlik berish tadqiqotlarida, Zhang (2024) mentorlash va hamkorlikning qisqa muddatli aralashuvlarga nisbatan ta'sirini solishtirganda, mentorlash va hamkorlik barcha tizimlar uchun seminarlar bilan solishtirganda 30–40% ko'proq o'quv qo'llab-quvvatini tan olinishi bo'yicha natija bergan, inspection-ga asoslangan trening modellarining ballari esa 0,40 dan past bo'lgan. Qisqa davrlilik PD ga tayanib qolgan va o'zining uzoq muddatli mentorlash klasterlarini shakllantira olmagan tizimlar o'zlashtirilish muammosidan eng ko'p aziyat chekkani aniqlangan. Boshqa manbalar ham PD klasterlarining ijro etilishida xilma-xillik va kontekstga moslashuv potentsialini Singapurdan Livanga qadar ko'rsatgan. Ko'plab muvaffaqiyatsizliklar bunday PD ekotizimlarini tashkil etishda va kengaytirishda strategik uyg'unlik yetishmasligi sabab yuzaga keladi (Rahmah, 2022; Chaaban, 2021). Avvalo, barcha baholar bitta respondent guruhi tomonidan bajarilgani ob'ektivlikka ta'sir qilishi mumkin. Shu bois, texnokratik mezonlarga asoslangan aralashuvlar bunday muhitlarda zaiflik ko'rsatadi, chunki o'qituvchilarning agentligi bilan bog'liq o'zgaruvchilarning bashorat qobiliyatida yuqori qiymatlar yo'q. Tizim turi bilan mentoring klasteri tanlovi va milliy siyosat ko'rsatkichlariga moslashuv o'rtasida statistik ahamiyatli farq aniqlanmadi.

XULOSA

Yuqoridagi taqqoslovchi natijalardan kelib chiqib, siyosatga moslashuv darajasida kengroq baholovchi matritsa shakllantirilishi ko'chiriladigan (replicable) ramkalarni ishlab chiqishga zamin yaratishi mumkin, degan xulosaga kelish mumkin. Ushbu tadqiqotda SWOT va AHP metodlarining o'qituvchilarni rivojlantirishning keng ekotizimi uchun aralashuv dizayniga oid konsensusga asoslangan sintez yaratish maqsadida qo'llanilganligi, taqqoslovchi tahlil strategik uyg'unlik va o'zlashtirilishning yaxshilanishi sari qanday yo'l ko'rsatishi mumkinligini yanada ochib beradi. AHP metodi mavzuli klasterlarning moslikka ta'sirini ko'rsatishi va turli murakkablikdagi tizimlarda qaror qabul qilish asosini mustahkamlashi mumkin.

Shuningdek, siyosat ko'rsatkichlari bilan konvergentsiyani hamda kontekstual imkoniyatlar sohalarini qanday islohotlarga yo'naltirish mumkinligini aniqlash bo'yicha tushunchalar shakllantirish haqida ham o'ylab ko'rish mumkin. O'tish bosqichidagi bir nechta tizimlarda amalga oshirilayotgan taqqoslovchi amaliyot tadqiqotlari ushbu modellar amaliyotni qay darajada shakllantira olganini ko'rsatib beradi. Ikkinchidan, o'qituvchilar turli bosqichlarda o'zlari faoliyat yuritayotgan tizimlarni tushunish jarayonida bo'lgan bir paytda, mentorlash va hamkorlik modellari ularning kasbiy qarashlarida sezilarli o'zgarishlar keltirib chiqarmoqda.

Kelgusi bosqichda, boshqa ekotizimlarda faol bo'lgan modellarni institutsional xususiyatlari va amalga oshirish dinamikasi chuqur tahlil qilinadi, bu esa ularning pedagogik kasbga qanday ta'sir ko'rsatishi ortidagi mantiqni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Kelgusidagi benchmarking tadqiqotlarida aralashuvlarni tanlash

uchun strategik uyg'unlikka ta'sir ko'rsatuvchi ko'proq o'zgaruvchilar — masalan, o'quv-uslubiy uzluksizlik, kontekstga moslik va barqarorlik — kiritilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asfahani, A. (2024). International benchmarking of teacher training programs: Lessons learned from diverse education systems. Assoeltan: Indonesian Journal of Community Research and Engagement.
2. Chaaban, Y. (2021). Exploring teachers' professional agency within shifting educational contexts: A comparative study of Lebanon, Qatar, Kuwait, and Morocco.
3. Jones, K. (2023). Innovation in teacher professional learning in Europe.
4. Kereyeva, O.ZH. (2025). Professional development of novice teachers: A review of international experience. Pedagogy and Psychology.
5. Olsen, B. (2021). Teacher quality around the world: What's currently happening and how can the present inform the future?
6. Ostinelli, G. (2021). Policy, culture and practice in teacher professional development in five European countries: A comparative analysis. Professional Development in Education.
7. Sánchez-Cabrero, R. (2021). Models on teaching effectiveness in current scientific literature. Education Sciences.
8. Sürükova, S. (2025). Towards effective training transfer in teacher professional development: A multiple case study. Journal of Education Culture and Society.
9. Syzdykbayeva, A. (2024). Global trends in continuous professional development of teachers: Comparative analysis. Pedagogy and Psychology.
10. Tağıyeva, İ. (2024). Dünya təcrübəsində müəllim peşə standartları. Azerbaijan Journal of Educational Studies.